

A ZSIDÓ ÖRÖKSÉG

*forrongása és átalakulása az izraeli kultúrában**

[I]

A száműzetés-kultúra, a romantikus búbánat és a passzív reménység kultúrája kihalásra ítéltetett. Mit tehetünk addig, míg felvirrad az új kultúra napja, és teljes fényével felragyog az alkotó és vállalkozó szellemű új műveltség? A gettó ereje, az erős védőszárnyak alá bújás ereje számára immár nincs többé segedelem. Ebben az átmeneti korszakban vajon lesz-e új, elegendő erőnk a gigantikus teremtő haladás, a nemzeti lelkület fenntartására? Vagy pedig, ég óvjon ettől, áldozataivá válunk a sötét tragédiának: „megszenvedjük a szülés fájdalmait, és nincs erőnk a világrahozatalra”?

1919-ben írta az orosz zsidó Moshe Glickson e szavakat, melyek a múltra utalnak, de még ma is rombolnak, és megkérdőjelezzik a jövőt. Azt hirdetik, hogy a gettó-kultúra mindenestül kihalt, és a zsidó népnek azzal a kardinális kérdéssel kell szembeesnie, hogy maradt-e még annyi életereje, mellyel helyreállítaná az új ország új kultúráját. Glickson nem áll egyedül nézetével. Amikor Y. H. Brenner megírta esszéjét Mendele Mocher Sforim munkásságáról, azt állította, hogy Mendele olyan kultúráról ír, mely alaposan rászolgált a lerombolásra. Brenner kérlelhetetlen polémiája szerint az európai zsidóság belső fejlődésének logikája akkoriban csupán egyvalamit igényelt: „zsidó munkások letelepítését Erec Izraelbe”. Reménykedett, hogy a kulturális és gazdasági forradalomból új, világi kultúra fog felemelkedni és hódítani a zsidóság között. Glickson, ellentmondva Áhád Háámnak, nem kockáztatja meg a kulturális előrelépést, amely a jövő „kulturális központjának” jellegzetességeit vizsgálja; csupán kifejezi reményét, hogy az semmiben sem hasonlít majd a múlt lerombolt kultúrájához. De talán ennyi elég is Glicksonból és mélyen gyökerező, artikulátlan vágyaiból.

A cionista kultúra megszületésekor arra törekedett, hogy eltörölje a gettókultúrát, és egyben búcsút mondjon a nyugati kultúrának is. Némely ideológus kijelentette, hogy Erec Izraelben a zsidóknak alkalmazkodniuk kell az uralkodó közkeleti kultúrához. Eszerint tehát át kellene alakítani az összes külföldről importált ismeretet, hogy megfeleljen az új környezetnek, és az ismertetőjeget csak annak hagynák meg, ami túlélte a bennszülött kultúrával való kölcsönhatást.

* In: *The Shadows Within – Essays on Modern Jewish Writers*. The Jewish Publication Society, 1990.

[II]

Hogy a cionizmus nem csupán a gettótól, hanem a „hanyatló Nyugattól” is kereste önemancipációját, az kiviláglik abból, ahogyan az új emigránsok többsége reagált az *Altneulandra*, Theodor Herzl liberális európai víziójára. Mindazokra, akik szerint Erec Izrael az európai dekadens kultúrától való menekülés helye, ez nincs hatással. Ők valami „októberi forradalom”-jellegű kultúra után sóvárogznak, mely átalakítja egy nép helyét és lelkületét.

Ez a szellem hevíti e korszak számos elbeszélését és költeményét, dicsőíti a „mocsok magasztalását”, és nyílt megvetéssel kezeli az európai urbánus kultúrát. Az úttörő ideológusok (*a halucjut*) különösen azt a gyorsított urbanizációval kifejlődött metropolisz-kultúrát támadják, amely akkor egész Európán végigsepert. Ennek kifejezésére tipikus példa Avraham Slonszkij *Metropolisz* című verse:

Metropolisz

Újból büntelen ember lettem
 Arra ítélték, hogy lelkem messzi kráterbe vigyem
 És meglássam Abbadon fiait:
 A Sátán és Isten mostohagyermekait.
 Itt vannak ők – Moloch fiai
 És Kemosh fiai
 Mely csűrbe hordják be gyilkos termésüket?
 Imaszíj helyett rothadó erdők izzását
 Látom fényleni a homlokok felett.
 Szépséges hitetlen város! Régen csakúgy, mint ma,
 Gombaként szaporodó, imaszíj-feketeség
 Belegabalyodom sivár örömeidbe
 Sarki izzás hidege árad a metropolisz szikráiból.
 Régen csakúgy, mint ma, élek csábjaid között
 Látón és vakon is, hanyag szószólóként
 Kőborolva lököm el arcképetek, fivéreim,
 S fűzöm jobb karomra, mint amulettet.
 Szeretlek titeket, fivéreim, kiket szűrős kaktuszok
 közt
 Tipornak szét a hamszin karmai és a gömböc kövek
 sivársága.
 Lázadva, megbékélten kínáljuk oda nyakunkat:
 Áldassék, kinek járma ránk nehezül.
 Ámen
 Szela.

E kinyilatkoztató költemény ellentéteit – „Szép-séges hitetlen város” és „szúrós kaktuszok” – különböző alakban megtaláljuk Uri Zvi Greenberg, Jichak Lamdan és Sin Shalom költeményeiben, valamint a generáció legtöbb elbeszélőjénél. Némelyek, miközben a földet dicsőítik, rábizzák az olvasóra annak kibogozását, mi az, amit elutasítanak. A „szúrós kaktusz” több mint a cionista pionírok felidézése; az orosz népi narodnyikok világszemléletét éppúgy magában foglalja, mint a filozófus A. D. Gordon átalakított nézeteit. Az egzisztencialista átélés ugyancsak romantikus volt. Erec Izrael menekülést kínál a nyugati civilizációból, és a természethez való visszatérést – visszatérést a megújulás nevében.

[III]

Azok a pionírok, akik a reménytelen vállalkozással dacolva új zsidó kultúrát akartak teremteni Erec Izraelben, két alapvető, a jelenkori zsidó történelmet megformáló tényezőt utasítottak el: a tradicionális kultúrát, és ezzel egyidejűleg – és ezt hangsúlyozni kell – az urbánus környezetbe való idegen kultúra beillesztését. Akkor hát milyen erőforrásokat tudtak felvonultatni?

Való igaz, kreativitásuk a tradíció és az asszimiláció ellentétének óriási küzdelmei közepette született. Ezek a zsidók, akiket kulturális és társadalmi téren elkülönítettek, amikor elhagyták a gettót, mint a zsidó kultúra XIX. századi „hősei”, csupán egy barátságtalan, pontosabban nem kívánatos nyugati társadalmat találtak. A kettős kiábrándulás gyötrelme az inspiráció forrása lett. Az új cionista kultúra alapja a gettó, és a Nyugat felett, a kettős visszautasítás dialektikáján nyugodott. Amikor a cionista megoldást választották, szükség lett rá, hogy meghatározzák kifejezési módjukat, valamint azt, hogy mi serkenetheti a művészi teljesítményt az új milióban. A számkivetésben betöltött pozíció – a judaizmus és az asszimiláció, valamint a gettókultúra és a Nyugat között – nagyszámú és jelentős irodalmi és kulturális értéket hozott létre. A feszültség gyümölcsöző volt, amikor szándéka a Nyugat ellen irányult (Freud, Schnitzler és Iszaak Babel asszimilált munkáiban), s akkor, amikor az orientáció látszólag még a gettó ellen fordult (mint oly sok héber és jiddis író esetében). Ez a kreatív feszültség az Erec Izraelbe való érkezés után sok esetben elnémult. Az *alija* egyik célja éppen az volt, hogy enyhülést találjon e feszültségre, és megkezdjen egy újabbat – amit Szlonszkij „Új Genezis”-nek nevez. De annak teljes tudatában voltak, hogy *alijájuk* egyszerre jelenti a társadalmi felemelkedést és a kulturális hanyatlást. Igaz, hogy a száműzetésben élőknek széles távlatokat kínál, azonban Izrael mégsem kecsegtet kulturális rózsakert ígéréssel,

és a Nyugat kulturális gazdagságával sem veheti fel a versenyt.

Jakow Rabinowicz így ír 1924-ben a héber irodalom fejlődéséről, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy azt a modern Erec Izrael kultúrájának minden területén elfogadják:

Más lesz itt az irodalom, ami azt jelenti, hogy konvencionális értelemben nem lesz zsidó, inkább humanista, és sokféle műfajt és árnyalatot foglal magában. Még a zsidósága is *másféle* lesz, így illik ez ahhoz a judaizmushoz, mely alkalmas az itteni életre, és ebből származik. Lesz majd negatív megnyilvánulás is éppúgy, mint ahogyan itt-ott lesz majd visszahúzóds és meghátrálás. Az értéktelen elterjed, és a meghátrálás fájdalmas lesz. Nem igénylünk sem diadalmamort, sem elkeseredettséget. Az embernek pusztán figyelnie és megértenie kell.

Ezek a szavak pontosan tükrözik olyan kiváló írók szemléletét, mint A. D. Gordon, Gerson Hanoch és David Horowitz, akik általában azt tartották, hogy a közönségesség többre becsülendő, mint az igényesség vagy a zabolátlan becsvágy. Mindnyájukat összekötötte a gettó és a Nyugat kétélű elutasítása. Gyakorlatban azonban mégis a nyugati kultúra és irodalom maradt a minta, még ha ez ellentétben állt is a sokak által aláírt teóriával.

Az új pionír kultúrában közreműködők többsége a legkülönbözőbb forrásból merített: nem csupán az ország életét jellemző kulturális feszültségből, hanem a magukkal hozott múlt hagyományaiból is. Bizonytal nem teremtettek *ex nihilo* kultúrát. Az orosz narodnyikoktól örökölt haza- és munkaszeretet párosult a „kelethez” egységesülés különös álmával, és ezek az alkotóelemek hatották át Erec Izrael világi kultúráját. Európa zamatát, melyet ugyan elméletben elvetettek, de amely mindig jelenlévő maradt, zsidó tartalommal kombinálták.

Az 1920-as években Betániában összesereglett ifjú pionírok az európai intelligencia legjobbait képviselték. Palesztinába jöttek, hogy átalakuljanak az országépítés menetében, és bebizonyították, hogy a véghezvitel áldozatokat követel – az új kezdetnek ára volt, amit meg kellett fizetni. Alkalmadtán visszaemlékeztek a „vöröshagymára és fokhagymára”, Varsó, Bécs és Párizs kulturális húsosfazekára: „Szellemi kötelékeim Európához kapcsolnak, az ósdi Európához, a szégyenteljes, kiátkozott Európához. Milyen nagyszerű, milyen szépséges, mennyire vágyom utána! Éltesd levegőjére sóvárgunk csontunk velejéig!” E szavakat 1922-ben Betánia egyik résztvevője írta *Közösségünk* című újságjukban, és ugyanebben a cikkben másvalaki is visszhangozta szavait, amikor ezt írta: „Le tudsz-e mondani becsülettel az ezernyi kulturális lehetőségről, fel tudod-e adni egy európai metropolisz izzó impresszióját, az egész széles nagyvilág pezsgését ismeretlen csodáival – és

mindezt azért, hogy megvalósítsuk eszméinket ebben az országban?”

Betánia pionírjai, akik Keleten a Nyugat horizontját sóvárogták, azzal válaszoltak e nyugtalanító kérdésekre, hogy végtére is a maguk teremtette új élet sokfajta egzisztenciális lehetőséget kínál, amit Európa palotája nem tud számukra nyújtani. Ezt a sóvárgást ma legjobb íróink stílusa és mondanivalója tükrözi, mint pl. Jehuda Amichaj: *Nem ez a hely, nem ez az idő* és Amosz Oz: *Talán másutt* című munkái.

De hát végül is miben reménykedtek ezek a fiatalok, akik éppúgy lemondtak az európai kultúráról, mint a zsidó tradíciókról? Újra meg újra megkérdezték tőlük, vajon képes-e akár a legkevésbé is kárpótolni őket az Erec Izraelben kibontakozó „alacsonyrendű” kultúra mindazért, amit elhagytak. Képes lesz-e az új társadalmi-gazdasági szerkezet, az újonnan feltalált függetlenség vagy akár a jövőbeli menedékjog kompenzálni a kultúra hiányát? Ellent tudnak-e majd állni a „kettős szülőföld” kínjának, az egyiknek, amelyet odahagytak, és a másikkal, amelyet maguk teremtettek? Legfőbb jutalmuk abban rejlett, hogy megtapasztalták, mit jelent kulturális pionírnak lenni. Hittek benne, hogy ők az élcsapata annak a páratlan reneszánsznak, mely a vallásos kultúrából újjáteremti a világi zsidó kultúrát. Azt a felismerést elmulasztani, hogy mi ebben az újszerű vagy a jelentős, annyi, mint értetlenül állni az óriási változás előtt, melyet a Jisuv* gyakorolt a kulturális szférára a század első éveitől kezdve, egészen az 1940-es évekig.

Manapság már magától értetődőnek tűnik az új nyelv, a beszélt héber megteremtése. Pedig hát elképesztő, ritka tünemény az, amikor egy szent nyelven réges-rég leírt szövegről áttérnek az irodalmi kifejezőmódra, onnan újra a beszélt nyelvre, és a beszélt kortársi nyelvről a modern irodalom nyelvére. Maga a nyelv a tanúja az ország életét alkotó számtalan társadalmi és kulturális hálózathoz. A modern héber szókincs, mondattan és a modern héber nyelv struktúrája a jiddisnek, az askenázi diaszpóra nyelvének a hatását tükrözi. A keleti zsidóság hatására új kiejtés alakult ki, a hangsúlyt az utolsó szótagra tették, és belépett a nyelvbe az arab szókincs is. Az askenázi és szefárd héber forrásokra az európai nyelvek szókincse és mondattana hatott. Az európai mondatszerkezet és a keleti kiejtés és szókatlan kombinációja, melyet a beszélt és írott héber nyelvben találunk, a száműzöttek egybegyűjtését és a beilleszkedést tanúsítja. (Mellesleg ez sokkal hitelesebb bizonyíték a szervezett kialakulásra, mint az etnikai folklór művi feltámasztásának mai erőltetése, a marokkói fesztivál vagy némely kísérlet, melyet a kurd vagy perzsa zsidók pszeudovallásos szokásainak újrakeltésére tesznek).

* Jisuv: államalapítás előtti palesztinai zsidó társaság

A kulturális integráció jelen van a kibontakozó izraeli kultúra különféle ágaiban. Lengyelországból, Oroszországból és Romániából hozták például a népdalok és a néptáncok különös tánc- és dallamkeverékét, amely különösen a jemeni zsidók körében terjedt el. Azok a „néptáncok”, melyeket Gurit Kadman és Sarah Tannai Halevi koreografáltak, megkísérelték „szemiotikai” kombinációban, feszültséggel teli egyvelegben egységbe foglalni a Keletet és a Nyugatot. Másik példa az efféle elegyedésre a dalköltő Nahim Nardi és a két jemenita előadóművész, Brachah Zefira és Esther Gamlieli gyümölcsöző együttműködése; a kelet-európai zeneszerző a keleti világgal összegegyeztethető zenei stílust igyekszik létrehozni.

A „magas kultúra” síkján is ezt a kulturális „alkímiát” próbálták megteremteni; Nahum Gutman a rajzban, Paul Ben-Haim, Alexander Uri Boskovitz és mások a zenében és Yonatan Ratosh a költészetben. Sőt, még a divat terén is nekiláttak „közvetítő nyelvet” keresni az orosz rubáska és az arab kaffiyeh (fejdísz) között. Tény, hogy minden úgynevezett marginális kultúra mellett tanúskodik, hogy valami újat próbáltak kreálni a valós és az elképzelt orosz, kelet-európai, jemenita és beduin kultúra még megmaradt anyagából.

Ez a keveredés vált az ifjúsági mozgalmak új kultúrájává, olyan melegágygá, melyben az új „nyelvezet” hamarabb gyökeret eresztett, mint a társadalom más rétegeiben. Normaként az új alakzatot fogadták el, hiszen a divatot az ifjúsági mozgalmak határozták meg, úgyis, mint az izraeli társadalom elitje. Aki az új stílust elfogadta, az jól értesült számba ment. Az új emigránsok számára pedig az „izraeli”, az egységbe foglaló kultúra elfogadása egyet jelentett a beolvadással: az ifjúsági mozgalmak játékszabályai szerint azt fogadták el, aki alkalmazkodott az idegen kultúrához. Aki tartózkodott, azt könyörtelenül kizárták a divatkövetők csoportjából.

Az eltérő kultúrák komponenseit mindenáron összehangolni igyekvő kísérletek olykor igencsak groteszkké váltak. Az Ohel-színház például előadott egy *Jákob és Ráchel* című orosz darabot, Slonszkij héber fordításában. A színészek, akikre beduin jelmezeket aggattak, a jemenita héber kiejtést utánozták némi orosz hangsúlyozással vegyítve. Ám az efféle törekvések is az új kifejezési formákat keresték. Egy neokánaánita szellem kifejezési formáit követelték, a közel-keleti hon gyökeréig hatolva el akarták szakítani a múltba visszanyúló gyökereket, s ez merő tévedésnek bizonyult. Az eredeti „kánaániták” nem keresgéltek a régi zsidó kultúra alkotóelemeivel szemben álló új alakzatokat, és nem akarták azt átformálni; épp ellenkezőleg, szabadulni akartak a feszültségtől, és a lokális színek átültetésének egyszerű eszközével akarták a régi kultúrát felcserélni az újjal. Az autentikus

izraeli kultúra mégis sokkal inkább *terméke* a kulturális feszültségnek, semmint menekülés tőle, és a keveredés és befogadás formálta a már korábban is létező komponenseit új entitásba. A kultúra elitjeinek az volt az álmuk, hogy ledobva magukról *galut* cicomájukat, felöltse a „szülőföld” köntösét. Ennek érdekében még régi nevüket is elhagyták, szívesebben nevezték magukat Sadannak, mint Stocknak, Agnónnak, mint Czaczkesnek, Ratosznak, mint Halperinnek, jobban hangzott fülüknek a Zehavi, mint a Goldberg, a Mazor, mint a Mizrahi. (E nevek európai családnevek fordításai vagy kreált héber nevek.) A névváltoztatás szimbolikus cselekedetnek számított, mellyel kifejezték, hogy elfogadják új identitásukat, és megtagadják a régit.

[IV]

Az izraeli világi kultúra kialakításának eszméjét, mint ami a vallási tradíció nemzetté alakításának legfontosabb része, Bialik „gyülekezés”-eszméjében (a héber *kinus*-ban) fejt ki. Az elgondolás az volt, hogy egybe kell gyűjteni és kiválogatni a modern kritériumoknak megfelelő régi zsidó szövegeket, majd ezeket használhatóvá kell tenni az új, modern, szekuláris társadalom számára. Bialik koncepciójának kihatása még nagyobb horderejű volt, mint Áhád Háámé. Ideológiai esszéi a világi eszmék nevében szóltak, amelyeknek gyökerei visszanyúltak a vallásos társadalomig – például az abszolút igazságszolgáltatás esetében. Bialik és Rawnitzki *Széfér ha-aggadája* (1908–1911) a régi kulturális tradíciókat modern köntösbe öltöztetve közvetíti a fiatalok és a felnőttek számára, és olyan kezdő íróknak is helyet adott, mint Moshe Shamir. Az ő főműve, a *Hús és vér király* úgy maradt fenn, mint a legjobb példája annak, hogyan alakul át a vallásos kultúra világi kultúrává.

Jefim Hajjim Schirrmann *Ha-shira ha ivrit bi sefarad uvi-provence* (Középkori spanyol és provanszál költészet, 1954–1956) és Isaiah Tushby *A Zóhár tanításai* (1969–1972) című munkáikban a Bialik-féle megközelítés szerint folytatják a tradicionális zsidó anyag összeállítását. Az utóbbi mű kiemeli eredeti szövegösszefüggésükből a legendákat és midrásokat, és a világi elvek szerint alakítja át: történelmileg Ádámtól a második Templom lerombolásáig, morálisan az ember szűkebb értelemben vett kapcsolatát tárgyalja embertársaival és családjával. Ezzel ellentétben álltak az eredeti források, mint amilyen a Talmud, melyben ezek a történetek összefonódtak a háláhá fejtegetéseivel vagy a Szentírás magyarázataival, vagy a közös imák és rituálék velejárói voltak a tradicionális homiletika részeként. Ily módon kiválasztották a vallásos hagyományokból a praktikus bölcsességeket, és úgy állították össze, hogy azok találkozzanak a világi zsi-

dók szükségleteivel – és így válhattak új formájukban a világi kultúra részévé. Az a világi közösség, mely *per se* elutasította a parancsolatokat, mégiscsak egy átalakított tradicionális irodalmon nőtt fel; ez volt a háláhából és a midrásból vett új válogatás, a későbbiekben pedig újraválogatták a középkori költészetet és a Zóhár tanításait is.

Azok a fő ideológiai és gyakorlati premisszák, amelyek e gyűjtemények mögött állnak, briliánsan fejeződnek ki az újjáalakított izraeli kultúra egyik szellemi atyjának, Berl Katznelsonnak a műveiben. Gyakran idézett megjegyzése a jelen és a tradíció konfrontációjáról igen sok kulturális vállalkozás teoretikus alapja: „Egy reformer és kreatív generáció nem veti trágadombra a múlt örökségét. Felülvizsgálja, kipróbálja, elutasítja és elfogadja. Olykor a meglévő hagyományok fölé helyezi és hozzátesz, némelykor pedig kiássa a konyhai pöcegödörből, és feltárja a már rég elfeledettet, levakarja róla a rozsdát, és ha kutató-generációk lelke táplálja, akkor életre kel a régi hagyomány” (1934).

A Biblia befolyása az új nemzet világi életében Katznelson igazolja. A Biblia, mely teljes világi átalakuláson ment keresztül, sarokkő lett az izraeli nevelésben, még a nem vallásos iskolákban is. A „Biblia nevelő értéke” nem szükségszerűen „vallásos”. A világi izraeliek számára a Szentírásból történelmi, régészeti és nemzeti Bibliát alakítottak ki, melynek jelentése igen sokban különbözött attól, amit a gettóban Bibliának tartottak, és természetesen attól is, amit a vallásos zsidók azóta is Bibliaként tartanak számon. A szekuláris Biblia emellett a modern héber költészet és dráma egyik fő forrása is. Olyan költők, mint Gilboa, Amiháj, Gouri, Pagi és Zach új értelmezést adtak a Bibliának, parodizálták a hagyományos személyeket és szimbólumokat, és gyakran deheroizálták a bibliai elbeszélések kulcsfiguráit. Az izraeli drámaíró-nemzedék szintúgy hajlott arra, hogy szekularizálja és parodizálja a bibliai forrásokat. Aharon Megged *Teremtés* című darabjában arra használja fel Ádám és Éva mítosztát, hogy bemutassa a férfi és nő közötti örök komédiát. Yehuda Amichai a *Masa ninve* (Ninive víziója) című művében Jónás prófétát az alsó néposztály tagjaként ábrázolja; Jaakov Shabtai a *Keter ba-rosh* (Koronás fő) és Jisrael Eliraz a *Ha-dov* (A medve) című darabjaikban házipapucsban ábrázolják az antihős Dávid királyt. A bibliai metaforák ilyenén felhasználása, a hősi mítoszok szétrobbantása 1920-ban kezdődött meg az izraeli társadalomban, és a hatvanas és hetvenes években tetőzött.

A történelemtudomány is hasonló világi átalakuláson ment keresztül, melynek lényege az volt, hogy helytelenítette a gettót és a gettókultúrát, és a függetlenség korszakát helyezte előtérbe. Ilyenformán egy átértékelt vallási tradíciót találunk,

mely különösen a „zsidóból” „izraelivé” fejlődött ünnepek tekintetében szembeszökő. Az olyan mindenekelőtt vallásos ünnepek, mint a Ros Hásónó és a Jom Kippur, megmaradtak a vallásos tradíció középpontjában. Ezek mellett az új izraeli „tradíció” olyan ünnepeket is felvett, amelyek azelőtt marginálisak voltak, például a Tu bi-Saevát (a fák ünnepét), mivel a Peszáh, Sövuot és Szukkot főünnepek összefogják a természet és a föld megünneplését. Ezen kívül is számos ünnep kapott nemzeti jelentést a világi izraeliek tudatában. Ily módon a Hanukka többé már nem az olajlámpás csodája, inkább a Makkabeusok bátorságáé és győzelméé. És az a peszáchi téma, mely szerint az ember minden generációban úgy tekinti magát, mintha ő maga hagyta volna el Egyiptomot, most teljesen cionista értelmezést kapott.

Ezek az átalakulások korántsem szakítottak teljesen a tradíciókkal, hanem elfogadható kapcsolatot hoztak létre a zsidó múlt számos jelentőségét veszített eseménye és a jelen zsidó élete között. Visszaállították a dicsőség korszakát, mely megelőzte az elavult gettókulturát, de azt mégsem utasították el teljes egészében. Inkább megpróbálták azt Izraelbe átültetni és megifjítani. Ószinte erőfeszítéseket teszünk, hogy beilleszük a tradíciókat a pionír és antiurbánus eszmékbe, és összekapcsoljuk az új izraeli kultúra elemeivel, mint például a vetők és aratók dalai és táncai. Az *Énekek énekéből* izraeli szerelmi dal, a széptevés dala lett. A hanukkai énekek hazafias értelmet nyertek, és a peszáchi szertartások új alakzatban jelennek meg a kibbucok Haggádájában. Az oktatás már az óvodában megkezdődik, és az iskolában folytatja a világi átalakulás szerinti nevelést, melyet a betelepítési mozgalom társadalmi elitje, az új Izrael megteremtője is támogat.

[V]

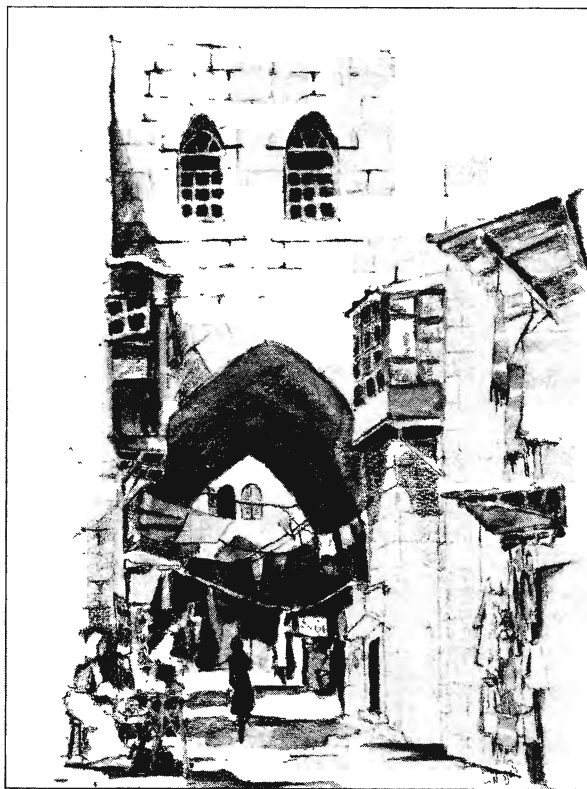
De vajon létrejönnek-e mesterművek az irodalom, a tánc, a zene és a szobrászat terén? Jaakov Rabinowitz szerint „Lesz majd negatív megnyilvánulás is éppúgy, ahogyan lesz majd itt-ott visszahúzódás és meghátrálás. Az értéktelen elterjedés és a meghátrálás fájdalmas lesz”.

A legjobb modern zsidó kultúra olyan kontextusban alakult ki, mely nem tartozott egészen sem a gettóhoz, sem a nyugati asszimilációhoz. Két pólus közötti ijesztő feszültség szülte, olyan feszültség, melyet Bialik és Agnón, Bashevis Singer, Elias Canetti és Itzik Manger táplált – és talán még Joseph Roth, Philip Roth és Saul Bellow. Az az iszonyú hiány hívta életre munkáikat, mely a zsidó életben mindaddig jelen volt, amíg elhárították a romok felépítését és azt, hogy ömagukat is rekonstruálják, mégpedig új körülmények között.

Akkor találtak rá az „egészséges” államra, amikor lemondtak a határ nélküli haza „betegségéről”. Igaz, az új környezetből visszavágytak Európába és a judaizmusba, ám ugyanakkor őszintén vágytak arra is, hogy szakíthassanak ezekkel a kötődésekkel, és beilleszkedjenek az új körülményekbe. Az izraeli irodalomban mindkét irányzat jelen van.

A Yizharéhoz hasonló munkák alapvető hatása abban áll, hogy kapcsolatba próbálnak kerülni az új területtel, amint ez az izraeli táj részletes leírásából is kitűnik. Más kortárs művek erőssége pedig az, hogy hangot adnak azon kételyüknek, vajon képesek lesznek-e a zsidók gyökeret eresztetni az új földön. A legjobb irodalmi művek nem egyszerűsítik az integrációs folyamat leírását, rámutatnak a hézagokra és vákuumokra, kérdéseket tesznek és problémákat vetnek fel. Ilyen irodalmi alkotások A. B. Yehoshua, Amosz Oz és Aharon Appelfeld művei.

Az irodalom ilyenképpen tudatában van az új problematikának; de az új kulturális élet ereje, az új kulturális idiómák létrehozása felülmúlja művészi értéküket. Mindenesetre számos irodalmi mű, zenei alkotás és vizuális mű mutatja azokat a komoly erőfeszítéseket, melyeket annak érdekében tettek, hogy megteremtsék a modern izraeliek új, világi realitását. E modern izraelinek a gyökerei egyaránt erednek múltból és jelenből, új és független módot válogat a zsidó kultúrorökségből – és ebben a tekintetben voltaképpen nem is különbözik elődeitől. A tradícióhoz való viszonyulása úgy

ELENA MARK: ÓVÁROS

változott egyik nemzedéktől a másikig, ahogyan újraértelmezte a múltat. Valóban, ez a szakadatlan változási folyamat jelenti nemzedékek életének forrását. A cionizmus folyamata nemcsak választást, hanem elválást is jelent: elválást a gettótól és a Nyugattól. A cionizmus forradalmi élménye azt követelte, hogy partizánjai alapjaiban forgassák meg a világot, és ezekre az alapokra új világ épüljön. „Elhagyni és rombolni az építés és az újraépítés érdekében”, mondta Berdyczewski, aki így, akarata ellenére is Nietzsche nyomát követte.

[VI]

A második világháború utáni modern izraeli irodalmat tehát e feltételezések szerint kell értelmezni. Amennyiben az amerikai zsidó irodalom zsidó, amerikai és időnként európai elemekből és tradíciókból építkezik, a modern izraeli irodalom a már korábban leírt kulturális elemekből áll össze. A közel-keleti és a nyugati formák, valamint a modernség és a hagyományos zsidó szimbolika közötti feszültség adja a fő jellemzőit olyan különböző írók műveinek, mint Yizhar, Shamir, Oz, Yehoshua és Appelfeld, és költőkének, mint Amichaj, Zach, Pagi és Wieseltier. E szerzők különbözőségét akár le is írhatjuk, aszerint, hogy az említett elemek milyen konfigurációban fordulnak elő műveikben. A modern izraeli irodalom doyenjének, Yizhar-nak a munkáiban például helyi momentumok és bibliai utalások dominálnak. Fő regénye, a *Yemei tsiklag* (Ziklag napjai), a vér, a talajrög és a háború sagája, mely mélyen gyökerzik az izraeli tájban, és a bibliai Ziklagra utal.

Az első és a második generációs izraeli írók közötti különbség főleg az irodalmi és kulturális

összetevők változásából adódik. Yehoshua, Oz és Kahana-Karmon erősen nyugatiasabbá lettek, hőseik a jó öreg gyökértelen zsidó antihős átalakulásáról vallanak (akár Kafkánál és Bellownál), olyan valakiről, aki még saját hazájában sem találja a helyét. A legradikálisabb átalakulás és a régi „újraélesztése” Appelfeld regényeiben van jelen, aki nagyjából visszatér Agnón, Joseph Roth és Saul Bellow kiindulásához, csak más perspektívából. A holocaust gyökerüket vesztett túlélőinek Appelfeld műveiben alkalmuk nyílik, hogy megkapaszkodjanak valahol Európában vagy Palesztinában, de egyikben sem képesek otthonra lenni. Amikor ilyen különböző írók csoportjáról beszélünk, úgy találjuk, hogy nyelvük, jellemzési módszerük és témájuk az alkotórészek legváltozatosabb konfigurációjának hatása alatt áll.

A paradoxon természetesen az, hogy a cionista reneszánsz fő célja, a gettóból és a nyugati világból való elmenekülés, nem sikerült. A kulturális fejlődés dialektikája szerint a modern héber irodalom új tendenciájának a korábbi „új kezdet”-tézis antitézisének kellett volna lennie. De mint láttuk, az „új kezdet” irodalma és kultúrája is a régi tradíciókban gyökerezett. Csupán idő kérdése volt, hogy ezek közül néhány újból előtérbe kerüljön, és az új elemek a háttérbe szoruljanak. Pillanatnyilag a régebbi hagyományok újraéledésének kellős közepében vagyunk. Oz, Yehoshua és Appelfeld bizonyos fokig közelebb állnak a *Weltanschauung*-jukkal és irodalmi technikájukkal európai zsidó elődeikhez és amerikai zsidó unokatestvéreikhez, mint idősebb izraeli fivéreikhez. Ugyanakkor azonban ne felejtjük el, hogy ők is ugyanannak a szekularizációs kultúrfolyamatnak és transzformációnak produktumai, aminek elődeik és kortársaik.

KISS MARIANNE FORDÍTÁSA

Hetenkénti gyorsjáratok
TRIEST-ből EGYPTOM-ba
HELOUAN « VIENNA
luxuszóráikkal

Hetenkénti közvetlen járatok
TRIEST-ből PALESTINÁ-ba
ADRIA, CARNARO « CELIO
gyorsjáróikkal.

Triesttől-Haitfalig és vissza 230.- pengő.
Rendszeres járatok
Athén-KonstaninÁpolly-India-Kína-Japán-ba

Prospektusi küld
LLOYD TRIESTINO
TENGERRAJÓZÁSI TÁRSASÁG
Budapest, VII., Thököly-út 2. és IV., Váci-utca 7.

LLOYD TRIESTINO
FLCFFE RIUNITE LLOYD TRIESTINO-MARITIMA ITALIANA-SI-MAS

TAVASZ PALESZTINÁBAN!
FÉLÁRU UTAZÁS

TRIESTBŐL A SZENTFÖLDRE
április 1-től május 23-ig

GERUSALEMME
GALILEA
PALESTINA
ESPERIA
AURELIA luxushajókkal

Hetenkénti kétszeri indulással
I. osztályon oda-vissza ... P 460.-
turista-osztályon oda-vissza ... P 193.50
elsőrangú, rituális ellátással

Felvilágosítás a
LLOYD TRIESTINO IRODÁIBAN
Thököly-út 2 BUDAPEST Váci-utca 4
PALESZTINA GAZDASÁGI BIZOTTSÁGA VI., ANDRÁSSY-ÚT 67
MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGÉBEN, V., VADÁSZ-UTCA 11

LLOYD TRIESTINO
FLCFFE RIUNITE LLOYD TRIESTINO-MARITIMA ITALIANA-SI-MAS

HETENKÉNTI JÁRATOK
PALESZTINÁBA
és
EGYIPTOMBA
TRIESTBŐL és GENOVÁBÓL
A **GERUSALEMME,**
GALILEA
és **ESPERIA** luxushajókkal

Szigoruan Orthodox-köser ellátás
Kizárólag tengerrenéző két- és négyágyas kabinok

Felvilágosítással szolgál:
LLOYD TRIESTINO
budapesti irodái
VII., Thököly-út 2 IV., Váci-utca 4